

Історія

УДК 93/94(477.83/.86):271.4:37.014:364-787.26

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15348544>

Внесок греко-католицького духовенства у розвиток соціально-економічного та культурно-освітнього життя українців Східної Галичини у міжвоєнний період

Зуляк Іван Степанович,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

ResearcherID: I-7574-2018

Прийнято: 22.04.2025 | Опубліковано: 05.05.2025

***Анотація:** У статті розглядаються особливості громадської роботи греко-католицького духовенства в умовах перебування Східної Галичини під владою Польської Республіки. Дослідження акцентує увагу проблемах українців у міжвоєнний період та визначає участь духовенства ГКЦ у процесах соціально-економічного піднесення, культурно-освітнього та національного розвитку українських громад.*

Метою дослідження є аналіз основних напрямків соціально-економічної, просвітницької та культурно-освітньої діяльності греко-католицького духовенства в умовах перебування Східної Галичини під владою Польської Республіки. Застосовані методи аналізу, синтезу, узагальнення та

систематизації дозволяють дослідити внесок греко-католицького духовенства в розвиток українських громад на території Східної Галичини у міжвоєнний період.

Результати дослідження свідчать про те, що у міжвоєнні роки духовенство Греко-Католицької Церкви в Східній Галичині відіграло провідну роль у відновленні економіки та соціальної сфери краю, а також у збереженні національної самобутності через освіту й культуру. Маючи високий рівень освіченості та значний вплив на вірян, священники ініціювали численні господарські та громадські проєкти в своїх парафіях. Їхня співпраця з різноманітними економічними об'єднаннями, зокрема кооперативами, була особливо плідною. Часто парафіяльні будівлі слугували місцем для зустрічей та зборів кооперативів. Митрополит Андрей Шептицький надавав значну фінансову підтримку кооперативному руху, сприяв заснуванню професійно-технічних навчальних закладів та промислових підприємств. Крім того, духовенство активно боролось за збереження шкіл з українською мовою навчання, допомагало в організації шкільних плебісцитів та відстоювало право дітей на освіту рідною мовою. З метою поширення освіти та національної свідомості священники створювали при парафіях осередки товариства «Просвіта». Спільна робота духовенства та «Просвіти» була спрямована на духовне та культурне зростання українського народу через організацію освітніх та культурно-просвітницьких заходів на рівні парафій. Священники були активними учасниками «Просвіти», брали участь у її зібраннях та ініціативах, створювали читальні й бібліотеки, виступали з лекціями та промовами, що сприяли піднесенню національного духу та патріотизму. Греко-Католицька Церква надавала практичну та матеріальну допомогу діяльності «Просвіти».

Ключові слова: священник, Греко-Католицька Церква, міжвоєнний період, Польська Республіка, Східна Галичина, українці.

The contribution of the Greek-Catholic clergy to the development of socio-economic, cultural and educational life of Ukrainians in Eastern Galicia in the interwar period

Ivan Zuliak,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine, Archeology and Special Branches of Historical Sciences Ternopil

Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine,

<https://orcid.org/0000-0003-3758-2019>

ResearcherID: I-7574-2018

***Abstract:** The article examines the peculiarities of the public work of the Greek-Catholic clergy in the conditions of Eastern Galicia under the rule of the Polish Republic. The study focuses on the problems of Ukrainians in the interwar period and determines the participation of the GCC clergy in the processes of socio-economic recovery, cultural, educational and national development of Ukrainian communities.*

The purpose of the study is to analyze the main directions of socio-economic, educational, cultural and educational activities of the Greek-Catholic clergy in the conditions of Eastern Galicia under the rule of the Polish Republic. The applied methods of analysis, synthesis, generalization and systematization allow us to study the contribution of the Greek-Catholic clergy to the development of Ukrainian communities in Eastern Galicia in the interwar period.

The results of the study show that in the interwar years, the clergy of the Greek-Catholic Church in Eastern Galicia played a leading role in restoring the

economy and social sphere of the region, as well as in preserving national identity through education and culture. With a high level of education and significant influence on the faithful, the priests initiated numerous economic and community projects in their parishes. Their cooperation with various economic associations, including cooperatives, was particularly fruitful. Often parish buildings served as places for meetings and gatherings of cooperatives. Metropolitan Andrey Sheptytsky provided significant financial support to the cooperative movement, and helped to establish vocational schools and industrial enterprises. In addition, the clergy actively fought to preserve schools with Ukrainian as the language of instruction, helped organize school plebiscites, and defended the right of children to be educated in their native language. In order to spread education and national consciousness, priests created branches of the Prosvita society in parishes. The joint work of the clergy and Prosvita was aimed at the spiritual and cultural growth of the Ukrainian people through the organization of educational and cultural events at the parish level. Priests were active members of the Enlightenment, participating in its meetings and initiatives, establishing reading rooms and libraries, giving lectures and speeches that contributed to the rise of national spirit and patriotism. The Greek-Catholic Church provided practical and material assistance to the activities of Prosvita.

Keywords: *priest, Greek-Catholic Church, interwar period, Polish Republic, Eastern Galicia, Ukrainians.*

Постановка проблеми. Греко-католицьке духовенство Східної Галичини наприкінці XIX – у першій половині XX століття відіграло ключову роль не лише в церковному, але й у суспільно-політичному житті України. Це було зумовлено географічним положенням Галичини, яка опинилася в центрі складних соціальних змін. Після Першої світової війни нації, які були у складі

Австро-Угорщини отримали можливість створити власні держави, але бажання українців у цьому плані були проігноровані, що призвело до українсько-польського конфлікту. У цей складний історичний період греко-католицьке духовенство стало центром національно-культурного руху, сприяючи формуванню національної ідентичності, громадянськості та патріотизму серед вірян. Парафіяльні священники, користуючись великим авторитетом у громаді, брали на себе основний тягар організації релігійного та громадського життя. Недостатньо дослідженою є тема роботи духовенства в сфері соціально-економічного розвитку українців. Тому для нас актуальним є висвітлення у своїй науковій роботі заходів священників для відновлення господарського життя парафій та їх участь у фінансових, господарських, торгівельних товариствах. Завдяки покращенню матеріального становища українських громад Східної Галичини священники отримали змогу реалізовувати заходи культурно-освітнього напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські науковці періоду незалежної України значну увагу приділяють дослідженню ролі церковних діячів у соціокультурній історії України. Соціально-економічна діяльність духовенства висвітлена у працях Л. Гентош [1], Т. Горан [2], Е. Бистрицької [3]. Осмисленню освітньо-культурної і національної роботи українських священників присвячені праці О. Рудої [4], П. Смоляка та О. Смоляка [5]. І. Пилипів висвітлив історію християнсько-суспільного руху в Східній Галичині у міжвоєнний період [6, 7, 8]. Характерною рисою цих досліджень є акцентування уваги на церковно-державних відносинах та суспільно-політичних процесах.

Церковно-релігійні процеси та становище Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) під владою Польської Республіки проаналізовано у працях Е. Бистрицької та Ю. Грабець [9], Л. Костюк [10, 11, 12]. Низка інформації про

громадську роботу греко-католицького духовенства у суспільних подіях Східної Галичини розміщена у напрацюваннях Н. Колб [13], Н. Колб та І. Орлевич [14], І. Зуляка [15]. Функціонування релігійних організацій в Другій Речі Посполитій досліджували польські історики: Марек Ткачук [16], Криштоф Красовські [17], Анна Крохмаль [18] та ін.

Цінними для роботи є церковні часописи: “Львівські архієпархіальні відомості” та “Перемиські Єпархіальні Відомості”.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові досягнення у дослідженні участі греко-католицького духовенства та його ролі у соціально-економічному, культурно-освітньому, національному розвитку українців Східної Галичини у міжвоєнний період, все ще існують певні прогалини у знаннях, які потребують подальшого дослідження. Завдяки критичному аналізу інформації можна встановити важливі аспекти участі духовенства у процесах господарського відновлення регіону, покращенню матеріального становища українців міжвоєнного періоду. В публікації детально висвітлено участь священників у кооперативному русі, який був основою економічної самоорганізації українців у Східній Галичині.

Важливим для наукового пізнання є визначення конкретних методів і засобів, які використовували священники для збереження освіти українською мовою, національних традицій а культурних цінностей. Духовенство, яке фактично виступало як виразник і захисник національних інтересів українців, відіграло провідну роль у відродженні зруйнованих війною філій та читалень «Просвіти». Оскільки в науковій літературі ця тема досліджена лише часково, то в статті ми проілюстровали реальні приклади роботи духовенства в осередках товариства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз основних напрямків соціально-економічної, просвітницької та культурно-освітньої діяльності греко-католицького духовенства в умовах перебування Східної Галичини під владою Польської Республіки.

Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності. Застосування принципу об'єктивності, що передбачає неупереджений погляд на об'єкт і предмет дослідження, дозволило розглянути громадську роботу греко-католицького духовенства з урахуванням особливостей історичного періоду.

Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичні (історико-порівняльний, історико-системний) методи. Використання методів аналізу та синтезу вдалося проаналізувати соціально-економічну, суспільну, культурно-просвітню діяльність священників. Історико-порівняльний метод дав можливість показати особливості окремих процесів і явищ.

На початковому етапі дослідження було застосовано метод архівної та бібліографічної евристики, тобто пошук джерел і літератури для вивчення об'єкта. Завдяки використанню даного методу вдалося визначити архіви, бібліотеки, в яких знаходяться необхідні документи.

Завдання статті:

1. Проаналізувати соціально-економічні заходи, які використовувало духовенство з метою покращення матеріального становища українців.
2. Оцінити вплив греко-католицького духовенства на розвиток освітніх процесів українців Східної Галичини.
3. Проаналізувати просвітницьку діяльність духовенства, їхню участь у культурних процесах українців.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В умовах непростого соціально-економічного становища краю ГКЦ докладала значних зусиль для підтримки господарського піднесення місцевих громад. Єпископат через свої настанови заохочував священнослужителів проводити серед населення роз'яснювальну роботу з питань побуту та господарювання, пропагувати здоровий спосіб життя та налагоджувати співпрацю з різноманітними товариствами й кооперативами [1, с. 45–49]. Завдяки ефективному управлінню церковними фінансами, зокрема під керівництвом досвідченого економіста отця Тита Войнаровського, вдалося значно покращити надходження до церковного бюджету [2, с. 215–229]. Церква володіла об'єктами з багатими природними ресурсами (Перегінське, Унів-Якторів, Зарваниця), раціональне використання яких приносило суттєві прибутки. Так, видобуток нафти на Перегінських родовищах (частина Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну) здійснювався на вигідних умовах через компанію «Галіція». Продаж лісоматеріалів через фірму «Глесінгер» також забезпечував стабільний дохід [3, с. 85–96]. Окрім цього, розвиток мисливства та туристичної галузі розширював спектр джерел прибутку. Митрополит, виступаючи як партнер українських організацій та європейських банків, здійснював вигідні інвестиції в нерухомість, що сприяло зростанню церковного капіталу [4, с. 120–130].

На переконання священнослужителів Греко-Католицької Церкви, відродження та розширення кооперативного руху мало стати важливим засобом для покращення економічного стану краю. Сприятливим підґрунтям для цього стало ухвалення польським Сеймом 29 жовтня 1920 року кооперативного закону, який полегшував процес створення національних кооперативів та визначав основні принципи приватного кооперування [5, с. 88–99; 21, с. 6]. Завдяки цьому новостворені кооперативи отримували можливість

негайно розпочинати свою господарську діяльність після офіційної реєстрації [6, с. 135–145; 22, с. 15–20]. Духовенство УГКЦ вважало кооперацію найбільш прийнятною формою господарювання для відновлення суспільно-політичного життя українців через зміцнення економіки та досягнення прогресу [7, с. 107–129; 23, с. 84]. Провідною організацією кооперативного руху в Східній Галичині став Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), заснований у 1928 році. Під його впливом перебували ключові кооперативні об'єднання, такі як «Центросоюз», «Маслосоюз», «Центробанк» та «Народна торгівля» [10]. Загалом, греко-католицьке духовенство відіграло значну роль у житті української громади Східної Галичини, будучи не лише духовними наставниками, а й культурними та соціальними лідерами [11, с. 545–560]. Душпастирі у числі перших впроваджували нові знаряддя праці й досягнення науки в рільництво і тваринництво, здавали землю в оренду кооперувались з заможними селянами [9, с. 105–108].

На відміну від політичних сил, що декларували підтримку простого народу, Греко-Католицька Церква своїми практичними діями реально допомагала українським селянам виживати [8, с. 2043–2058]. У межах усієї Польщі УГКЦ належало значне земельне володіння – понад 91 тис. гектарів сільськогосподарських угідь та близько 5 тис. гектарів лісів [12, с. 1398]. Особливо відчутним було землеволодіння Церкви в Галичині, де їй належало майже 74 тисячі гектарів землі (80% церковних земель у Польщі) та понад 3 тис. гектарів лісу (61% церковних лісів). Доходи від господарської діяльності Церкви спрямовувалися на підтримку талановитої української молоді, утримання сирітських будинків, фінансування видавничої справи та духовних семінарій, а також на благодійні ініціативи [13, с. 97–106].

Митрополит Андрей Шептицький глибоко вірив, що народ, позбавлений політичної незалежності, здатен залишити значний слід в історії людства,

збагативши світову культуру видатними особистостями [14, с. 85–96]. Він глибоко розумів важливість культурного та освітнього піднесення широких народних мас для процесу національного становлення. Окрім богословських питань, митрополит надавав першочергове значення освіті простого люду. Його наполегливими зусиллями у 1928 р. Львівську духовну семінарію було реорганізовано в Богословську академію – перший український вищий навчальний заклад у Другій Речі Посполитій [15, с. 137]. У 1930 р. у Варшаві було відкрито Український науковий інститут – єдину державну наукову українську установу, яка проіснувала близько дев'яти років і видала півсотні томів наукових праць [16, с. 515–531].

Напередодні Першої світової війни в Галичині активно діяли 2640 осередків товариства «Просвіта», з яких 683 функціонували на території Перемишльської єпархії Української Греко-Католицької Церкви. Однак воєнні дії завдали значного удару по культурно-просвітницькому життю краю, призвівши до припинення діяльності як читалень, так і самого товариства «Просвіта». Після завершення війни, до 1923 р., «Просвіті» вдалося відновити роботу 1337 читалень, 203 з яких знову запрацювали в межах Перемишльської єпархії. Загалом, до кінця 1928 р. в Галичині вже налічувалося 2934 відновлених читалень, що навіть перевищувало довоєнну кількість на 64 осередки [17, с. 117–140].

Духовенство, яке фактично виступало як виразник і захисник національних інтересів українців, відіграло провідну роль у відродженні зруйнованих війною філій та читалень «Просвіти». Так, парох Петро Андрейчик, який служив у парафії Залуж-Війське Сяніцького деканату з 1921 по 1940 рр., заснував дві читальні товариства «Просвіта» та гурток «Сільський господар» [18, с. 78]. Активну громадську позицію займав також парох Юрій Гошка, який очолював Лучанський деканат у 1928–1933 рр.. Він не лише

організував, а й очолив місцеву читальню «Просвіти», ініціював створення кооперативу «Злагода» в селі Гординя та надавав фінансову підтримку товариству «Рідна школа». Парох Теодор Ярکا, який служив упродовж 1914–1944 рр., активно сприяв розвитку читалень «Просвіти» та кооперативного руху в селах своєї парафії. Завдяки підтримці деканів та парохів у багатьох парафіях єпархії було відновлено діяльність «Просвіти» та «Рідної школи», а також відроджено українські кооперативи [19, с. 15–20].

Читальні товариства «Просвіта» були центрами проведення святкувань важливих національних дат та організації концертів, метою яких було пробудження національної свідомості та сприяння культурному, освітньому й національному піднесенню українського народу. Щорічно в березні відзначали Шевченківські дні, а в травні – свято на честь Івана Франка. У березні 1931 р. за ініціативи читальні «Просвіта» в парафії села Мшинець Жукотинського деканату відбувся концерт, присвячений Тарасу Шевченку. Місцевий парох отець Петро Мриглод у своїй вступній промові наголосив на великих заслугах поета перед українським народом, спростовуючи більшовицькі твердження про його безбожність. Декан отець О. Маринович протягом 1926–1930 рр. очолював читальню товариства «Просвіта» та гурток «Сільський господар» у с. Військо, а також ініціював створення кооперативу «Згода» та дитячого садка [20, с. 78].

У 1933 р. молодий священник Василь Курилас очолив осередок товариства «Просвіта» в селі Буцнів Микулинецького деканату. На новій парафії він не лише сумлінно виконував свої пастирські обов'язки, але й керував церковними братствами найсвятіших тайн, тверезості та Українським католицьким союзом, а також активно долучався до громадського життя села. Він також очолював католицьку акцію української молоді. Значну увагу отець Курилас приділяв культурно-мистецькій діяльності читальні, надавав

місцевим господарям практичні поради. Під його керівництвом аматорський театральний гурток мав талановитого керівника Андрія Хмарника та режисера Євгена Лукомського, який ретельно працював над сценічною майстерністю та акторською грою аматорів. Завдяки зусиллям пана Лукомського було придбано театральні костюми, зокрема два козацькі жупани та п'ять шароварів, а також декорації з природними пейзажами. Роблячи акцент не на кількості, а на якості постановок, аматорський колектив під орудою Євгена Лукомського представив три вистави: драми «Нещасне кохання» Л. Манька та «Дівочі мрії» С. Ковбеля, а також комедію Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок» [24, с. 101–102; 25, с. 1].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, у міжвоєнні роки духовенство Греко-Католицької Церкви в Східній Галичині відіграло провідну роль у відновленні економіки та соціальної сфери краю, а також у збереженні національної самобутності через освіту й культуру. Маючи високий рівень освіченості та значний вплив на вірян, священники ініціювали численні господарські та громадські проєкти в своїх парафіях. Їхня співпраця з різноманітними економічними об'єднаннями, зокрема кооперативами, була особливо плідною. Часто парафіяльні будівлі слугували місцем для зустрічей та зборів кооперативів. Митрополит Андрей Шептицький надавав значну фінансову підтримку кооперативному руху, сприяв заснуванню професійно-технічних навчальних закладів та промислових підприємств. Крім того, духовенство активно боролось за збереження шкіл з українською мовою навчання, допомагало в організації шкільних плебісцитів та відстоювало право дітей на освіту рідною мовою.

Наукова новизна наукової роботи засвідчена ілюстрацією конкретних випадків участі греко-католицьких священників з метою поширення освіти та національної свідомості в парафіяльних осередках товариства «Просвіта».

Спільна робота духовенства та «Просвіти» була спрямована на духовне та культурне зростання українського народу через організацію освітніх та культурно-просвітницьких заходів на рівні парафій. Священники були активними учасниками «Просвіти», брали участь у її зібраннях та ініціативах, створювали читальні й бібліотеки, виступали з лекціями та промовами, що сприяли піднесенню національного духу та патріотизму.

Перспективними для наступних наукових розвідок є розгляд участі духовенства з товариством “Сільський Господар” та “Рідна Школа”.

Список використаних джерел

1. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923–1939. Випробування ідеалів / Л. Гентош. Львів : ВНТЛ-Класика, 2015. 586 с.
2. Горан Т. А. Перемишльська єпархія Греко-католицької церкви в українському національному русі Галичини (1919 – 1939 рр.) : дис. ... канд. іст. наук :07.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 282 с.
3. Бистрицька Е. Розвиток греко-католицької богословської освіти і науки в міжвоєнний період. Збірник праць ТО НТШ. 2004. Т. 1. С. 85 – 96.
4. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20 – 30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції. Львів, 2019. 802 с.
5. Смоляк П., Смоляк О. Вклад отців Ізидора Глинського та Василя Куриласа у становлення аматорського театрального гуртка села Буцнів Тернопільського повіту в першій половині ХХ ст. // Матеріали науково-практичної конференції (с. Буцнів, 14 лют. 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 88–100.
6. Пилипів І. Українська Греко-Католицька Церква в контексті державно-церковних відносин Другої Речі Посполитої. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Львів. 2024. Вип. 17. С. 132–145. DOI: 10.33402/ур.2024-17-132-144

7. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільному житті Другої Речі Посполитої. *Українські маркери історії Польщі: виклики міжвоєнної доби ХХ століття*. Львів, Суми : Університетська книга. 2024. С. 107–135. DOI: <https://doi.org/10.32782/978-617-521-093-2-5>
8. Пилипів І. В. Виховна та культурно-просвітницька діяльність греко-католицького духовенства в 20-30-ті роки ХХ століття. *Вісник науки та освіти*. 2025. Вип. 3(33). С. 2043–2058. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3\(33\)-2043-2058](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-2043-2058)
9. Бистрицька Е., Грабець Ю. Становище та діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства Східної Галичини у 1914 – 1939 рр. *Східноєвропейський Історичний Вісник*. 2023. № 27. С. 105–116. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.27.281515>
10. Костюк Л. В. Матеріальне становище греко-католицького духовенства Східної Галичини у міжвоєнний період. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 5. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15095695>
11. Костюк Л. Розвиток греко-католицької богословської освіти та науки в Східній Галичині у міжвоєнний період. *Консенсус*. 2025. № 1. С. 142-150. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-01/142-150>
12. Костюк Л. В. Участь греко-католицького духовенства у соціально-економічних процесах Східної Галичини у міжвоєнний період. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. Вип. 4(34). С. 1396-1406. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4\(34\)-1396-1405](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-4(34)-1396-1405)
13. Колб Н. Роль греко-католицького парафіяльного духовенства в українсько-польському національному протистоянні в Галичині у 1918–1923 рр. *Українські маркери новітньої історії Польщі: виклики міжвоєнної доби ХХ століття*. Львів, Суми : Університетська книга, 2024. С. 89–106. DOI: <https://doi.org/10.32782/978-617-521-093-2-4>

14. Колб Н., Орлевич І. Релігійність та національність: актуальні питання Пінських унійних конференцій 1930–1937 років. *Історія релігій в Україні*. 2022. Вип. 32. С. 74–100. DOI: 10.33294/2523-4234-2022-32-1-74-100
15. Зуляк І. Участь греко-католицького духовенства у культурно-освітніх процесах на території Східної Галичини у міжвоєнний період. *Консенсус*. № 1. 2025. С. 132-141. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-01/132-141>
16. Tkaczuk, M. Sprawy Kościoła Katolickiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie, 2020. 13/2, 515–531.*
17. Krasowski, K. Jak Stanisław Grabski zawierał konkordat ze Stolicą Apostolską. W Olszewski, H. (red.), *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*. Poznań: Printer, 2002. 117–140.
18. Anna Krochmal. Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918-1939. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej 2001. 238 с.
19. Службова прагматика. // Львівські Архієпархіальні Відомости. 15 квітня 1925. №2. С. 15–22.
20. Поклик до Всечесного Духовенства // Перемиські єпархіальні відомости. Ч III. 1926. С. 78.
21. Відозва Богословського Наукового Товариства у Львові до Всечесного Духовенства. // Львівські Архієпархіальні Відомости. 10 грудня 1925. №6. С. 2.
22. Статут греко-католицької Богословської академії у Львові. // Львівські Архієпархіальні Відомости. 1 березня 1928. №2. С. 14–20.

23. Наші занедбаня і завдання // Перемиські єпархіальні відомості. Ч V. 1928. С. 84-86.
24. Стан брацтв і релігійних товариство. // Перемиські єпархіальні відомості. Ч VIII-XI. 1933. С. 101-102.
25. В справі католицької преси. // Перемиські єпархіальні відомості. Ч I. 1930. С. 1.